

جامعه اطلاعاتی و علم‌سنجی

«دانایی، توانایی است»، جمله معروفی که اولین بار در سال ۱۵۹۷ از سوی فرانسیس بیکن مطرح شد. این جمله معروف تا کنون بارها و بارها از سوی دانشمندان، پژوهشگران، روشنفکران و سیاستمداران مطرح شده است. توجه به دانایی (دانش و اطلاعات) از اواسط قرن بیستم که مفاهیم مربوط به جامعه اطلاعاتی از سوی دانشمندی چون «فریتز ماکلوپ» و «دانیل بل» مطرح شد، رو به فزونی گذاشت و ضرورت‌های توجه به دانش و تولیدات علمی بیش از پیش نمایان شد.

علم‌سنجی در واقع حوزه‌های بین‌رشته‌ای است که متخصصان جامعه‌شناسی، فلسفه، اقتصاد، تاریخ، کتابداری و اطلاع‌رسانی، فیزیک، ریاضی، آمار و ... در آن مشارکت دارند. ساده‌ترین تعریفی که می‌توان از علم‌سنجی ارائه داد این است که علم‌سنجی، علم اندازه‌گیری و تحلیل علم است. سن‌گوپتا هدف علم‌سنجی را «ارزشیابی کمی آخرین پیشرفت هر مطلب علمی بنیادی و عوامل مؤثر در گسترش مستمر فعالیت‌های تحقیقات در آن زمینه خاص پس از جنگ جهانی» مطرح می‌کند. ارزشیابی کمی علوم در ارتباط با مقایسه بیرونی و درونی فعالیت‌های علمی، که منجر به باروری و توسعه می‌شود، می‌تواند کمک بزرگی برای مسئولان و برنامه‌ریزان باشد تا بتوانند با هزینه کمتر، بیشترین استفاده را از منابع مالی و انسانی ببرند و در بهینه‌سازی ساختار اقتصادی - اجتماعی کشور مؤثر باشند. زیرا یکی از اهداف اصلی علم‌سنجی، اندازه‌گیری و تعیین معیارهای جنبه‌های مختلف مدیریتی و سازمانی علوم است.^۱

بررسی و مطالعه اخبار، مقالات نشریات، نشست‌ها و

در این قرن در حقیقت اطلاعات به ابزار قدرت تبدیل شد و جای منابع قدرت پیشین (در عصر کشاورزی و صنعتی) را گرفت؛ در این ایام بود که اطلاعات به ابزاری بسیار تأثیرگذار در مناسبات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشورها بدل شد. اهمیت روزافزون اطلاعات در سطح بین‌المللی، بسیاری از دانشمندان را ترغیب کرد تا در صدد شناخت میزان مشارکت علمی کشورشان در سطح جهانی برآیند و میزان تأثیرگذاری متخصصان و پژوهشگران کشورشان را در تولیدات علمی جهان بسنجند.

در این راستا مفاهیم جدیدی برای اندازه‌گیری منابع دانش نظیر کتاب‌سنجی (۱۹۶۹)، اطلاع‌سنجی (۱۹۷۹) و علم‌سنجی شکل گرفت. شاید علم‌سنجی را بتوان مفهومی همسان و بسیار نزدیک به دو حوزه کتاب‌سنجی و اطلاع‌سنجی دانست، ولی به نظر می‌رسد این حوزه زمینه تازه‌تری را در تحقیقات ارائه نموده است. در این حوزه، از روش‌های آماری و اندازه‌گیری برای تعیین معیارهای رشد

کارگاه‌های علمی برگزار شده و همچنین توجه ویژه وزارت علوم و پژوهشگاه‌های مختلف در بررسی منابع علمی منتشر شده از سوی دانشمندان و پژوهشگران ایرانی در سطح ملی و بین‌المللی نشان از توجه فزاینده به این مسئله در سال‌های اخیر دارد. گسترش مشارکت متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی در فعالیت‌های علم‌سنجی در چند سال اخیر در کشورمان اتفاق مبارکی است، که خود بر اهمیت موضوع و توجه به آن می‌افزاید.

مطالعه پژوهش‌های منتشر شده در خصوص علم‌سنجی در ایران، دو مشکل عمده را نشان می‌دهد: مشکل اول، در اکثر بررسی‌های علم‌سنجی کیفیت تولیدات علمی و تأثیرگذاری آنها کمتر مورد توجه قرار گرفته است و بیشتر به مباحث کمی و میزان تولید مقالات متخصصان و کارشناسان کشورمان توجه شده است؛ به عبارتی بررسی ضریب تأثیرگذاری مقالات در مطالعات سایر دانشمندان - با حذف خوداستنادهای غیر ضروری - و تولید علم به معنای واقعی کلمه، به‌ندرت مورد توجه قرار گرفته است.

مشکل دوم به تشابه اسمی نام دانشگاه‌ها و عدم توجه نویسندگان ایرانی در رعایت یکدستی در نوشتن نام دانشگاه‌ها مربوط می‌شود. بررسی دانشگاه‌های ایرانی در پایگاه آی. اس. آی. نشان می‌دهد شکل‌های مختلفی از نام دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه علوم پزشکی تهران و ... وجود دارد که کار را برای رتبه‌بندی مراکز دانشگاهی ایران از نظر میزان مشارکت آنها در تولیدات علمی را دچار مشکل

می‌کند و جا دارد مراکز دانشگاهی برای جلوگیری از این مشکل، شکل مناسب و یکدستی را به اساتید و دانشجویان پیشنهاد کنند.

با توجه به اهمیت بحث علم‌سنجی، کلیات نیز همچون سایر مجلات علمی مقالاتی را در شماره‌های ۱۳۶، ۱۳۹ و شماره حاضر به مبحث علم‌سنجی اختصاص داده است؛ و همچنین کلیه کتاب‌هایی که در این خصوص در ماه‌های اخیر منتشر شده را تهیه و در اختیار متخصصان علم‌سنجی، جهت نقد و معرفی قرار داده شده است. انتشار ویژه‌نامه‌ای در خصوص علم‌سنجی در نیمه دوم سال جاری از دیگر برنامه‌های نشریه است که امیدواریم با همکاری متخصصان حوزه علم‌سنجی و دریافت پیشنهادات و مقالات آنها، تا اندازه‌ای به نیازهای علمی این حوزه پاسخ گوییم.

امید است با توجه ویژه به بحث علم‌سنجی، بتوانیم شناخت بهتری از میزان تولیدات علمی کشور و تأثیرگذاری پژوهشگران ایرانی در سطح بین‌المللی داشته باشیم. انشاءالله.

پانویس:

۱. سن گوپتا/ آی. ان. «مروری بر کتاب‌سنجی، اطلاع‌سنجی، علم‌سنجی و کتابخانه‌سنجی». ترجمه مهردادخت وزیرپور کشمیری (گلزاری)، اطلاع‌رسانی، دوره دهم (جدید) ۳ و ۲ (تابستان و پائیز ۱۳۷۲): ۳۸-۵۸.

داریوش مطلبی